

Література

1. Курс адміністративного права України: підручник / В. В. Коваленко (заг. ред.). – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 805 с.
2. Сергиенко Л. А. Правовая регламентация управленческого труда. / отв. ред. Б. М. Лазарев. – М.: Наука, 1984. – 141 с.
3. Манохин В. М. Советская государственная служба / В. М. Манохин. – М.: Юрид. лит., 1966. – 195 с.
4. Старилов Ю. Н. Служебное право. Учебник / Ю. Н. Старилов. – М.: Бек, 1996. – 698 с.
5. Про міліцію: Закон від 20.12.1990 № 565-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
6. Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом ОВС Української РСР: Кабінет Міністрів УРСР; Постанова, Положення від 29.07.1991 № 114 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 12. – Ст. 449.
7. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон від 18.02.1992 № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
8. Статут патрульно-постової служби міліції України. – К., 1995. – 248 с.
9. Про державну службу: Закон від 16.12.1993 № 3723-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 499.

УДК 347.4(477)(043.2)

Бородін І. Л., д.ю.н., професор,
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Теоретичні обґрунтування, пов'язані з ідеями прав людини, можна знайти ще у творах філософів античного світу та світових релігіях. Так, Геракліт, Гіппій, Демокріт, Платон, Протагор, Сократ та інші вже поділяли закони на: писані (тобто створені людиною від імені держави та суспільства) та природні, які були утворені незалежно від волі людини (суспільства). Демокріт стосовно позитивного права зазначав, що воно має природний, причинно обумовлений характер. Хоч воно й породжено людським розумом, але є похідним від природи, природного порядку речей. Критерієм справедливості й права є відповідність законів вимогам природного права [1, с. 373].

Як теоретико-правова категорія «права людини» з'явилася в XVIII ст., в епоху просвітництва. В цей період була обґрунтована думка про те, що в першу чергу природа наділяє людину правами, які, з одного боку, можуть бути протиставлені правителям, з іншого - мають ним охоронятися. Так, Вольтер, вивчаючи концепцію природного права, виділяв такі елементи, як свобода і рівність. Свобода, на думку мислителя, – це свобода особистості,

індивіда, приватна свобода, а не свобода суспільства в цілому. Стрижневим елементом приватної свободи є свобода слова, а також свобода преси. Надто глибокою була оцінка Вольтером свободи праці, яку він представив як право кожного продавати свою працю тому, хто за неї дає найбільшу плату, оскільки праця є власністю тих, хто не має ніякої власності. Справжня свобода, за переконанням Вольтера, проявляється у тому, що люди перестають бути формально залежними один від одного, вони стають автономними суб'єктами [2, с. 279].

Філософія держави і права Гоббса виходить з того, що природа створила людей рівними відносно фізичних та розумових здібностей [3, с. 113]. У відображеному Гоббсом природному стані немає загальної влади. А там, де немає загальної влади, відзначає він, немає і закону, де немає закону – немає справедливості. На відміну від Вольтера, Гоббс не передбачав серед природних прав, права власності, володіння, різниці між своїм та чужим. Кожний у природному стані має право на все – в цьому і полягає його природне право і природна свобода. У природному стані, на його думку, точиться «війна всіх проти всіх» [4, с. 457].

Концептуальними положеннями природних прав люди є їх загальний, універсальний, характер, який має відношення до всіх людей, що належать до роду людського. З самого початку, вважалося, що вічність, позаісторичність таких прав обумовлюється тим, що вони не змінюються в часі і просторі, оскільки носять об'єктивний, абсолютний характер, породжені одного разу і назавжди. Заперечення існування природних прав людини було неможливо, оскільки вони вживлені у природу людини, а їх заперечення може розглядатися як посягання на саме існування людської істоти.

Сучасні концепції прав людини вченими-правознавцями характеризуються як «соціально-конструйована доктрина» [5, с. 7] основними складовими якої є: а) соціальна обумовленість змісту прав людини, їхня залежність від рівня та характеру розвитку суспільства на основі взаємодії, б) історичний характер змісту і номенклатури прав людини. Цим пояснюється можливість виникнення нових прав людини, яких не існувало в правовому полі держави взагалі, їх модифікування та систематизація в залежності від змісту і обсягу.

Спадковість природної концепції прав людини чітко проявляється в особистих правах і свободах, які практично без змін відображені у сучасній соціально-правовій доктрині. Головним аргументом концепції природних прав людини є положення про автономію індивіда. Політичні та особисті права і свободи визначають ту сферу буття індивіда, в яку не допускається втручання інших суб'єктів, передусім держави та суспільства.

Сучасна концепція прав людини акцентує увагу на інших, перевірених часом. А практика Європейського суду з прав людини показує, що покладення на державу обов'язку лише не втручатися у здійснення прав особистого та політичного характеру ще не є достатньою гарантією того, що ці права не будуть порушені. Він зазначає, що держава повинна вживати заходів не лише негативного, але й позитивного характеру задля забезпечення прав громадян [6, с. 92].

Підтвердженням еволюції концепції прав людини є застосування термінів, понять, дефініцій у різні часи та у різних державах. Так, у міжнародних нормативних актах і сучасних конституціях часто вживаються словосполучення «права та свободи» людини, наприклад, у назві Конвенції про захист прав та основних свобод людини 1950 р., у положеннях Конституцій України, Польщі, Франції, Росії, ФРН. А численні правові пам'ятки свідчать, що термін «свобода» для позначення юридичних можливостей людини почав використовуватися у внутрішньодержавних документах раніше, аніж термін «права». Він знайдений і в нормативних документах українського державного будівництва XVII – XVIII ст., зокрема у Березневих Статтях і Конституції прав та вольностей Війська Запорізького 1710 р. [7, с. 85].

Термін «свободи», використаний в той час, визначав права, які належать особам чи групам людей з урахуванням їхніх звань чи статусу, оскільки тоді права людини існували у формі правових можливостей обмеженого кола суб'єктів правовідносин. Це означало, що не могли визнаватись інші права, окрім політичних та особистих, тобто таких, що відображалися у домінуючій тоді доктрині. Виходячи із природної концепції термін «свободи» застосовувався на визначення тих юридичних можливостей людини, які були проявами її загальної свободи, невід'ємною складовою кожного індивіда від народження.

Подальший розвиток концепції прав людини обумовив нормативну визначеність її нових можливостей. Термін «свобода» вже не мав такого специфічного характеру. Відмінною рисою сучасної концепції прав людини є те, що вона є значно ширшою, оскільки охоплює соціально-економічні, а також так звані солідаристські, колективні права.

Важливою складовою їх є система принципів, на які, так чи інакше, спирається класична доктрина природних прав та сучасна концепція прав людини і на яких базується: а) компенсування відмінностей між людьми; б) гарантування мінімального рівня матеріальних та інших соціальних благ людини.

Отже, на основі нами викладеного стверджувати, що права людини розглядаються передусім як узагальнення практичного досвіду міжлюдського спілкування, а відтак, їх не можна трактувати як породження

упередженої діяльності людського розуму у відриві від невинних соціальних процесів.

У наш час цей досвід стає загальнолюдським і свідчить, що визначальним критерієм прогресу людства є ступінь визнання цінності кожного його окремого представника – людини. Тоді стає зрозумілою спадковість сучасної концепції прав людини, яку можна вважати своєрідним продовженням доктрини природних прав, принаймні щодо ключових її моментів, а саме - визнання універсальності носіїв таких прав, якими є усі люди, незалежно від існуючих між ними відмінностей, а також визнання таких прав природними, тобто незалежне їх існування від держави.

Таким чином, наш коротенький екскурс в історію може бути аргументом на користь ствердження про те, що формування концепції прав людини має свій шлях і їх не можна розглядати тільки як діяльність людського розуму, чи тільки як породження певної специфічної культури, ідеології.

Саме феномен прав людини може слугувати одним із, прикладів та вагомим доказом існування соціально-природного права, теорії якого ніколи не будувалися виключно або головним чином на вольових засадах, а з самого початку виступали узагальненням практичного досвіду. Вони базувалися на вироблених практикою звичаях, традиціях і ставили за мету забезпечити взаємодію членів первісного суспільства (роду, племені) [8, с. 219]. Тому, є підстави констатувати, що в історичному ракурсі феномен прав людини носить безпосередньо соціальний характер, впливає з об'єктивних соціальних закономірностей та з часом отримує ту чи іншу ідеальну нормативно-організаційну форму опосередкування [9, с. 53].

Значна різниця між класичною доктриною прав людини та їх сучасною концепцією спостерігається також і відносно тих суб'єктів, яких можна вважати потенційними порушниками прав людини, що пов'язується, зокрема, з розвитком міжнародних відносин та появою деяких невідомих на час існування згаданої доктрини суб'єктів міжнародних відносин. Якщо права, проголошені у французькій Декларації прав людини та громадянина 1789 р. і в американській Декларації Незалежності 1776 р., стосувалися держави та суспільства, то зараз можливими суб'єктами, відповідальними за порушення прав людини, визнаються і транснаціональні корпорації та деякі інші міжнародні організації, наприклад, Європейський союз.

Література

1. Лурье С. Я. Демокрит. Тексты. Перевод. Исследование: Пер. с фр. / С. Лурье – Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1970. – 664 с.
2. История политических и правовых учений: Учебник для вузов. Изд. 2-е, стереотип. / Под общ. ред. члена-корреспондента РАН, доктора юридических наук, профессора В. С. Нерсисянца. – М.: НОРМА-ИНФРА. М., 1998. – 736 с.

3. Гоббс Т. Левиафан или материя, форма и власть государства церковного и гражданского: Пер. с англ. / Т. Гоббс – М.: Соцэкгиз, 1936. – 502 с.
4. Нерсисянц В. С. Философия права: Учебник для вузов / В. Нерсисянц. – М.: НОРМА-ИНФРА. М, 1998.– 652 с.
5. Рабінович П.М. Права людини та їх юридичне забезпечення. (Основи загальної теорії права та держави): Навч. посібник / П. Рабінович. – К., 1992. – 154 с.
6. Гомьен Д. Европейская конвенция о правах человека и Европейская Социальная Хартия: право и практика /Д. Харрис, Л. Зваак. – М.: Изд-во Московского независимого института международного права, 1995. – 598 с.
7. Кульчицький В. С. Історія держави і права України / М. Настюк, Б. Тищик. – Львів: Фенікс, 1996. – 265 с.
8. Манов Г. Н. Теория права и государства / Г. Манов. – М.: БЕК, 1995. – 278 с.
9. Алексеев С. С. Теория права / С. Алексеев – М.: Юридическая литература, 1994. – 437 с.

УДК 340.1

Васецький В. Ю., к.ю.н., науковий співробітник,
Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ІСТОРИЧНІ ТА ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА В КИЄВІ

Починаючи з XII ст. на європейському континенті утворилися міста, кожне з яких дуже швидко сформувало власну правову одиницю. Середньовічні міста виникали на землях королів, світських та духовних феодалів, які були зацікавлені в появі та розвитку міст саме на своїх територіях, адже ремісництво і торгівля давали чималі прибутки. Водночас спостерігається боротьба міст за власні права.

Навколо причин виникнення і розвитку середньовічних міст серед вчених відсутня єдність і досі точаться дискусії. Так, наприклад, згідно з «романістичною» теорією (Тьєрі, Гизо, Фюстель де Куланж, Савіньї) середньовічні міста були продовженням розвитку міст в пізній Римській імперії. Ці твердження базувалися на тому, що деякі міста виникли на терені давньоримських поселень, а середньовічний муніципальний устрій мав пряму наступність від римського. Проте, на нашу думку, ця теорія не є досконалою, оскільки в епоху Середньовіччя міста виникли також і там, де ніколи не було римських міст. Як зауважували Ейхгорн та Ніч, середньовічне місто виникло та отримало свій розвиток внаслідок феодальної вотчини, проте вотчинне право не сформувалося в окреме міське право. Прибічники «маркової» теорії (Мауер, фон-Белов)